

VZDĚLÁVÁNÍ KNIHOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ KARLOVĚ

Rudolf Vlasák, Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK

Úvodem

Přehledných informací a také úvahových studií o obsahu, struktuře a formách vzdělávání na Ústavu informačních studií a knihovnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (dále jen ÚISK) v informačních oborech, mezi něž knihovnictví bezesporu patří, je dnes k dispozici dost. Připomeňme jen obsáhlé studie publikované v časopisu Národní knihovna v letech 1994 (Cejpek) a v roce 1996 (Vlasák), článek ve Čtenáři uveřejněný právě v době konání loňské konference Knihovny současnosti (Vlasák). Základní a komplexní informace přináší, jak se na moderní univerzitní ústav sluší, průběžně aktualizované webové stránky na Internetu.

Tento příspěvek je pouze aktualizací toho, co bylo dosud publikováno, s malou úvahou nad současností knihovnické profese ve vztahu k jejím potřebám na vysokoškolské vzdělávání.

ÚISK dnes

Úloha ÚISK jako pokračovatele ve více než sedmdesátileté tradici vysokoškolské přípravy k tomuto více než dva a půl tisíciletí starému povolání je, jak se domnívám, dostatečně známa. Svědčí o tom mimo jiné i prudce rostoucí počty uchazečů o studium na této stoličce (od 80 v roce 1994 na letošních bezmála 360). Zdaleka ne všichni z rostoucích počtů uchazečů do magisterského studia mohou být přijati. Letos jich můžeme přijmout 40 na denní a 16 na kombinované (to je nově přijatý termín podle nového vysokoškolského zákona – dříve dálkové, resp. externí) pětileté magisterské studium a 21 na dvou a půlleté magisterské studium druhého cyklu (ty, kteří již dosáhli bakalariátu či magisterského titulu na jiné škole). Z těchto počtů však, jak je známo, ne všichni budou studovat knihovnictví. ÚISK oproti předchozí „katedře vědeckých informací a knihovnictví“ rozšířil spektrum profesí, pro které studenty vzdělává, na jedné straně o důkladně připravené specialisty v oblasti historických fondů a vývoje nakladatelských aktivit a na druhé straně o informační management ve všech typech moderních institucí – od orgánů místní a státní správy po podnikatelské subjekty. Hlavní podíl na vzdělávací práci ÚISK představuje stále ještě jednooborové magisterské studium, diferencované po druhém roce na směry informační, knihovnický a knihovědný.

Letos dochází k významnému rozšíření magisterského studia druhého cyklu pro absolventy bakalářského knihovnického studia. Ukázalo se totiž,

že na Slezské univerzitě v Opavě na Ústavu bohemistiky a knihovnictví došlo v minulých letech ke značnému pokroku v kvalitě vzdělávání desítek našich budoucích knihovníků (samozřejmě především knihovnic). Z nich, jak s u letošních přijímacích zkoušek potvrdilo, už lze počítat s mnohými, kteří mají plně předpoklady pro dostudování oboru na magisterské úrovni. Jde o směr perspektivní, protože lze předpokládat, že bakalářské knihovnické studium se vyvine také na Západočeské univerzitě v Plzni. Zde však my mělo dojít především ještě k nezbytnému, možno říci podstatnému zkvalitnění výuky, jak se ukázalo u prvních absolventů studia této školy, kteří se letos k přijímacímu řízení na tento denní studium magisterského knihovnického směru druhého cyklu na ÚISK dostavili. Oproti uchazečům z Opavy šlo o značný rozdíl ve znalostech právě z hlediska soudobého pojetí knihovnických disciplín, přičemž výsledky psychologických testů a znalosti informatiky byly s „Opavou“ srovnatelné. Ústav doslova vybojoval v roce 1996 pro naši profesi také nejvyšší akreditaci ve formě posgraduálního doktorského studia v oboru „informační věda“ s vlastní oborovou radou. Je zavedeno studium interní i kombinované, v délce 3 až 5 let, a to ve směru informačním, knihovnickém i knihovědném. Prestiž oboru skutečně stoupá, alespoň pokud jde o jeho postavení na Karlově univerzitě a také o místa, na která naši absolventi nastupují. Je smutné, jestliže se naopak tento obor diskredituje nízkou úrovní výuky (a to samozřejmě souvisí s jejím personálním obsazením) na jiných našich vysokých školách. Jako by se tam ještě vycházelo z předpokladu, že knihovnictví může učit každý knihovník, který se osvědčil v praxi. Vysokoškolské vzdělávání je však, jak se dnes módně říká, „o něčem jiném“.

Nový vysokoškolský zákon klade u vysokých škol také důraz na celoživotní vzdělávání. Už od začátku kalendářního roku 1995 otevřel ÚISK čtyřdenní, resp. dvoudenní specializované kurzy pro pracovníky všech typů knihoven. Jde především o pro naše knihovnictví nová pravidla katalogizace podle AACR2 a UNIMARC a o úvod do internetovských funkcí a zdrojů pro knihovníky. Díky vyspělé technice (sít deseti PC Pentium připojené prostřednictvím univerzity na Internet na úrovni rychlosti 155 Mbit/sec v ATM) v počítačové učebně ÚISK jsou frekventanti těchto kursů teoreticky i prakticky uváděni do nejmodernějších metod knihovnické práce. V případě rekvalifikace pro soudobé metody katalogizace vychází ÚISK z dohody s Národní knihovnou v tom smyslu, že zajišťuje zejména znalostní základ pravidel a jejich fundamentální aplikace a Národní knihovna zajišťuje zejména důkladné praktické procvičení frekventantů ve všech, často zapeklitých příkladech dokumentů, které je třeba v našich knihovnách katalogizovat. Kurzy jsou co do orientace na programové systémy, které se v našich knihovnách využívají, neutrální.

Od školního roku 1999–2000 se na ÚISK otevírá regulérní čtyřsemestrální distanční studium nazvané „Úvod do knihovnictví“ v rámci legislativních opatření podle 60 nového vysokoškolského zákona ve směru celoživotního vzdělávání. Kurz se rychle naplnil a je zřejmé, že bude nutné tuto formu vzdělávání postupně rozšiřovat. To bude možné zejména po stránce materiálního

zabezpečení a technického vybavení ÚISK, k jehož, jak doufáme, významnému zlepšení má dojít už v příštím roce. Ústav získal prostory a především k dispozici hned několik počítačových učeben (opět připojených nejvyšší dosažitelnou přenosovou rychlostí u nás k Internetu) v nové budově univerzity v Jinonicích u stejnojmenné stanice metra trasy B. Předpokládáme, že právě knihovnictví je jedním z oborů, u kterých je celoživotní vzdělávání a také rekvalifikace pro něj z jiných oborů v budoucnu nejpotřebnější.

Pro vstup republiky do Evropské unie bude také v knihovnictví nezbytné vytvořit předpoklady pro certifikaci odborníků z hlediska jejich kvalifikačních předpokladů pro zastávání určitých funkčních míst. Od toho se pak odvozuje také jejich platové ohodnocení. V současnosti se v rámci projektu LEONARDO DA VINCI řeší společný projekt „Développeur les EuroCompétences pour l'Information et Documentation“ s participací Francie jako řídicí země a dále SRN, Velké Británie, Švýcarska, Belgie, Rumunska a České republiky. Jde o vytvoření nové nomenklatury informačních funkcí v informačních institucích, včetně vědeckých a odborných knihoven, s definicí odpovědností a jim odpovídajících požadovaných znalostí, schopností a dovedností odborných pracovníků, kteří tyto funkce mají v budoucnu zastávat. Na projektu se za českou republiku účastní SKIP s významnou participací ÚISK. Výsledný systém definovaných profesí bude u nás možno využít také pro aktuální transformaci tabulek a tarifů, které se zpracovávají na ministerské úrovni. Jde také samozřejmě o naše „přiblížení se“ k Evropské unii.

Mezinárodní kooperace je pro každou vysokou školu mimořádně významným kritériem kvality a samozřejmě také jinak nenahraditelným zdrojem poznání. Aktualitou v tomto směru na ÚISK jsou především dvě události. Jednak se vloni podařilo uspořádat ve spolupráci s německou Společností pro informační vědu na půdě Karlovy univerzity, v rámci významných vědeckých akcí pořádaných v roce jejího 650 letého jubilea prestižní mezinárodní konferenci ISI'98 s účastí představitelů oboru téměř ze všech nejvyspělejších zemí světa. Chyběla, bohužel, účast nejen našich hlavních informačních institucí, ale také představitelů ze Slovenska a z Ruska, kteří byli zváni; neumožnila jim to však jejich ekonomická situace. Dále došlo k naplňování smlouvy s americkou Fakultou informační a knihovnické vědy (School of Information and Library Science) na univerzitě Severní Karolíny v Chapel Hill o výměně studentů. Náš kolega Mgr. Papik tam v loňském zimním semestru hostoval jako vyučující a jeden semestr tam už ukončila také naše studentka 5. ročníku Martina Příbylová.

Výrazem nového pojetí procesu vzdělávání na ÚISK se stal už ryze elektronicky publikovaný časopis Ikaros, který vytvářejí a na WWW Internetu publikují sami studenti a čerství absolventi studia na ústavu, a to ze své vlastní iniciativy. Domnívám se, že tato aktivita nebyla dosud naší odbornou veřejností dostatečně doceněna. Souvisí to pochopitelně s celkovou úrovní povědomí o Internetu v naší společnosti.

Knihovnické vzdělávání dnes

Knihovnictví není jedno. Má více tváří, odpovídajících dnešnímu prostředí, v němž se rozvíjí. Rozhodující je nikoli technika a technologie, ale poslání instituce, kde se knihovnické aktivity provozují. Ano, všechny knihovny musí provádět akvizici dokumentů, katalogizaci (i když v podmínkách sdílených souborných katalogů na Internetu je to úplně jiná katalogizace než dříve) a ve většině (nikoli už dnes však ve všech knihovnách) se dokumenty půjčují. O co však rozdílné je poslání a od toho odvozené činnosti velkých veřejných knihoven typu národních, ústředních či u nás tzv. „státních vědeckých“, od veřejných knihoven v pravém smyslu toho slova – u nás městských, okresních a místních, resp. obecních. A úplně jiné postavení a poslání mají knihovny, které jsou součástí institucí zaměřených na vzdělávání nebo na výzkum a vývoj a ještě o něco se od nich liší knihovny v podnikatelských subjektech, ať už v obchodě, službách nebo přímo ve výrobě.

Naprosto jiné nároky, a to nejen co do profesního vzdělání, ale také co do osobnostních vlastností vyžadují knihovny, jejichž posláním je být kulturním centrem a zároveň jakýmsi referenčním informačním střediskem pro úplně všechny obyvatele příslušné lokality, od dětských let do pozdního stáří, než jaké jsou kladeny na knihovníky sloužící uzavřené komunitě instituce a podléhající odborným požadavkům na výběr fondů i nadstavbové poptávce po odborných bibliografických, dokumentačních a rešeršních službách. Troufám si říci, že zde jde o profesi rozdílnější, než jsou např. lékař a lékárník. Nenechme se mýlit skutečností, že v humanitních a většině sociálních oborů stačí uživatelům skutečně jen knihovna jako zdroj osobního přístupu k fyzickým dokumentům, protože veškeré nadstavbové informační práce si odborníci v těchto oborech zajišťují sami (nikomu jinému by to nesvěřili). Zde se vyžaduje jen knihovna. Všude jinde se ovšem uplatňuje nižší či vyšší stupeň náročnosti nadstavbových služeb nad knihovnický základ. A nenechme se mýlit anglickým názvoslovím, kde se všechna tato pracoviště a instituce označují slovem „library“. Správný český překlad např. termínu „special library“ není „speciální knihovna“, „research library“ není „výzkumná knihovna“. Správný český výraz pro tyto instituce zní „vědeckoinformační středisko“. V jeho organizační struktuře je samozřejmě obsažena také knihovna, ale pro službu v tomto typu knihovny vysoká škola nepřipravuje. K tomu jsou střední, maximálně vyšší odborné školy. Vysoká škola vzdělává pracovníky jiných organizačních součástí střediska, jako jsou např. dokumentační a rešeršní útvar nebo studijně rozborové pracoviště a samozřejmě jeho management.

Proč tato úvaha? Pokládám za už velmi nezbytné skončit s tendencí návratu k pojetí všeobjímající jednotné soustavy knihoven, jak ji prosazovali minulému režimu oddaní kolegové, a to v příkrém rozporu nejen s realitou, ale také s tradicemi evropského kontinentálního pojetí knihovnických a informačních oborů. Jako by ve Francii kromě národní knihovny a veřejných „mediaték“ neexistovalo národní vědeckoinformační centrum (INIST) a celá skupina odborných dokumentačních a informačních pracovišť s vlastní profesní organizací – ADBS (l'Association des professionnels de l'information et

de la documentation), nebo jako by v Německu kromě řady veřejných knihoven včetně národních neexistovala celá soustava tzv. „FIZ“ neboli obdoby našich odvětvových informačních středisek a specializovaných informačních institucí. Budeme opakovat socialistické tažení proti kosmopolitním dokumentalistům v technických oborech ve jménu posvátných tradic našeho lidového knihovnictví, nebo se raději přikloníme k zahraničním vzorům našich ekonomicky i jinak vyspělejších západních sousedů?

A navíc – co s prosazující se tendencí přímé nakladatelské tvorby elektronických knihoven, zejména odborných periodik a tzv. „šedé“ literatury? I tyto knihovní fondy se katalogizují, jen akvizice a výpůjční systémy jsou zde jiné než v klasických „kamenných“ knihovnách. Vysoké školy našeho zaměření dnes už vychovávají manažery také těchto systémů. A to nehovořím o profesích zajišťujících opět zejména management tzv. servisních knihovnických center, jako je např. americké OCLC nebo britské BLDSC. U nás by se jim měla, samozřejmě v jiných kvantitativních měřících, blížit především Národní knihovna. Tato centra obsluhují celé sítě knihoven, jimž multiplinitně racionalizují práci.

Mnoho otázek v knihovnickém vzdělávání zůstává neodpovězeno nejen u nás. Souvisejí s otázkami vztahujícími se k samé podstatě této profese, která dnes mnohem zřetelněji než kdykoli v minulosti čelí radikálním změnám ve vlastním paradigmatu. Ty vycházejí z měnícího se pojetí toho, co bylo odjakživa hlavním předmětem všech pracovních aktivit knihovny – fyzického dokumentu. Jak se s těmito změnami knihovnictví v budoucnu vyrovná, to záleží do značné míry také na náplni a kvalitě výuky na dnešních knihovnických školách. ÚISK je jen jednou z nich.

Literatura:

- CEJPEK, Jiří: Knihovnicko-informační vzdělávání v České republice. In Národní knihovna. – Roč. 6, č. 4 (1994), s. 135–140.
- VLASÁK, Rudolf: Vysokoškolská příprava knihovníků a informačních pracovníků pro 21. století na Karlově univerzitě v Praze. In Národní knihovna. – Roč. 7, č. 4 (1996), s. 99–105.
- VLASÁK, Rudolf: Vzdělávání knihovníků v Čechách. In Čtenář. – Roč. 50, č.9, (1998), s.242–247.